

BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA MATNNI ONGLI O‘QISH MALAKASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI

Fayzullayeva Mohinur
Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini oshirish, xususan, matnni ongli o‘qish malakasini shakllantirishning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning tahliliy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ongli o‘qish, o‘qish savodxonligi, boshlang‘ich ta’lim, matn tahlili, kognitiv rivojlanish, PISA, interfaol metodlar.

Аннотация: В данной статье анализируются современные методы повышения читательской грамотности учащихся начальных классов, в частности, формирования навыков осознанного чтения. Освещены педагогические подходы, направленные на развитие аналитического и критического мышления учащихся в процессе работы с текстом.

Ключевые слова: осознанное чтение, читательская грамотность, начальное образование, анализ текста, когнитивное развитие, PISA, интерактивные методы.

Abstract: This article analyzes modern methods of improving reading literacy of primary school students, in particular, the formation of conscious reading skills. Pedagogical approaches aimed at developing analytical and critical thinking of students in the process of working with text are highlighted.

Keywords: conscious reading, reading literacy, primary education, text analysis, cognitive development, PISA, interactive methods.

Bugungi axborotlashgan jamiyatda ma’lumotni shunchaki o‘qish emas, balki uning mazmunini anglash, mohiyatini tushunish va amaliyotda qo‘llash (functional literacy) birlamchi ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini rivojlantirish konsepsiyasida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarining asosiy maqsadi — faqatgina harf tanish yoki tez o‘qishni o‘rgatish emas, balki ongli o‘qish (conscious reading) malakasini tarkib toptirishdir.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘qish malakasini shakllantirish o‘quvchilarning keyingi bilim olish bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Ongli o‘qish — bu nafaqat matnni to‘g‘ri va ravon o‘qish, balki uning

mazmunini anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish jarayonidir. Bugungi kunda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Ongli o'qish malakasini rivojlantirishda bir necha muhim yo'nalishlar mavjud: o'qish texnikasini shakllantirish, matn ustida ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quvchilarning mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlash. O'qish tezligi, to'g'riligi va ifodaliligi ongli o'qishning tashqi ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Matn bilan ishlash jarayonida savol-javob, klaster tuzish, reja asosida hikoya qilish, asosiy g'oyani aniqlash, qahramonlarga tavsif berish kabi metodlar samarali hisoblanadi. Interfaol metodlar o'quvchilarning faolligini oshiradi.

O'qish jarayonida baholash mezonlari sifatida o'qish tezligi, mazmuni tushunish darajasi, mustaqil fikr bildirish qobiliyati va matn asosida xulosa chiqarish ko'nikmalari inobatga olinadi.

Matnni tushunib o'qish muammosi ustida L.S.Vigotskiy, D.B.Elkonin kabi psixologlar tadqiqot olib borib, o'qishni murakkab kognitiv jarayon sifatida baholaganlar. Mahalliy olimlardan M.Jumayev va R.Safarovalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini rivojlantirishda matn ustida ishlashning ahamiyatini ilmiy asoslab berganlar. Bugungi kunda xalqaro PISA va PIRLS baholash dasturlari talablari asosida "matnni tushunish" tushunchasi yangicha mazmun kasb etmoqda.

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinf "O'qish savodxonligi" darsliklaridagi matnlar tahlil qilindi. Maqolada kognitiv modellashtirish, qiyosiy tahlil va interfaol ta'lim metodlaridan foydalanildi. O'quvchilarning matnni o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun uch bosqichli model qo'llanildi:

Leksik bosqich (so'z ma'nosini anglash).

Mantiqiy bosqich (gaplararo bog'lanishni tushunish).

G'oyaviy bosqich (matnning asosiy mazmuni va muallif maqsadini aniqla)

Matnni tushunib o'qish muammosi ustida L.S.Vigotskiy, D.B.Elkonin kabi psixologlar tadqiqot olib borib, o'qishni murakkab kognitiv jarayon sifatida baholaganlar. Mahalliy olimlardan M.Jumayev va R.Safarovalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini rivojlantirishda matn ustida ishlashning ahamiyatini ilmiy asoslab berganlar. Bugungi kunda xalqaro PISA va PIRLS baholash dasturlari talablari asosida "matnni tushunish" tushunchasi yangicha mazmun kasb etmoqda.

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinf "O'qish savodxonligi" darsliklaridagi matnlar tahlil qilindi. Maqolada kognitiv modellashtirish, qiyosiy tahlil va interfaol ta'lim metodlaridan foydalanildi. O'quvchilarning matnni o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun uch bosqichli model qo'llanildi:

Leksik bosqich (so'z ma'nosini anglash).

Mantiqiy bosqich (gaplararo bog'lanishni tushunish).

G'oyaviy bosqich (matnning asosiy mazmuni va muallif maqsadini aniqla
Ongli o'qish (inglizcha: Critical Reading yoki Mindful Reading) —
o'quvchining matn bilan faol muloqotga kirishishidir. Bu jarayonda o'quvchi
passiv qabul qiluvchidan faol tadqiqotchiga aylanadi.

Ongli o'qishning asosiy tarkibiy qismlari:

Idrok etish: So'zlarning lug'aviy ma'nosini tushunish.

Interpretatsiya: Matn ostidagi ma'nolarni (subtekst) aniqlash.

Tanqidiy fikrlash: Ma'lumotning to'g'riligi va mantiqiyligini tekshirish.

Refleksiya: O'qilgan ma'lumotni shaxsiy tajriba bilan bog'lash.

2-bob. Ongli o'qishni rivojlantirish strategiyalari

O'quvchilarda ongli o'qishni shakllantirish uchun bir necha samarali
metodikalar mavjud.

2.1. SQ3R Metodi

Bu metod dunyo bo'ylab akademik o'qishda eng samarali deb tan olingan:

Survey (Ko'zdan kechirish): Matn sarlavhalari va rasmlari bilan tanishish.

Question (Savol berish): Matn bo'yicha savollar tuzish.

Read (O'qish): Savollarga javob topish maqsadida diqqat bilan o'qish.

Recite (Takrorlash): O'qilgan qismni o'z so'zlari bilan aytib berish.

Review (Takroriy ko'rik): Olingan bilimlarni tekshirish va xulosa qilish.

2.2. "Insert" tizimi (Interfaol belgilash tizimi)

Matn o'qilayotganda quyidagi belgilar qo'yib boriladi:

"V" — bilaman.

"+" — yangi ma'lumot.

"—" — men bilgan ma'lumotga zid.

"?" — tushunarsiz yoki qo'shimcha ma'lumot kerak.

3-bob. Boshlang'ich va o'rta maktabda ongli o'qish

Bolalarda ongli o'qish ko'nikmasini shakllantirishda o'qituvchining roli
beqiyos. Shunchaki "O'qi va mazmunini aytib ber" deyish kifoya qilmaydi.

Pedagogik tavsiyalar:

Taxmin qilish o'yini: Sarlavha asosida matn nima haqida ekanligini taxmin
qilish.

Lug'at bilan ishlash: Notanish so'zlarning kontekstual ma'nosini aniqlash.

Vizuallashtirish: O'qilgan voqealarni tasavvur qilish va rasmga tushirish.

4-bob. Ongli o'qishning psixologik to'siqlari

Ba'zida o'quvchi matnni o'qiydi, lekin hech narsani eslab qolmaydi. Bunga
bir qancha omillar sabab bo'lishi mumkin:

Diqqatning tarqoqligi: Gadgetlar va tashqi shovqin.

Motivatsiyaning pastligi: Matnning zerikarliligi yoki qiyinligi.

Mexanik o'qish: So'zlarni ovoz chiqarib o'qib, miya boshqa narsani o'ylash

Ongli o‘qish — bu shunchaki ta’limiy mahorat emas, balki hayotiy zaruriyatdir. U insonni mustaqil fikrlashga, manipulyatsiyalarga uchmaslikka va axborotni tizimli tahlil qilishga o‘rgatadi. Ushbu ko‘nikmani rivojlantirish orqali biz nafaqat bilimli o‘quvchini, balki ongli jamiyat a’zosini tarbiyalaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

Adizov B.R. “Boshlang‘ich ta’limda ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari”. – Toshkent, 2003.

G‘ulomov A., Ne‘matov H. "Ona tili ta’limi mazmuni". – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

Anderson, R. C., & Pearson, P. D. “A Schema-Theoretic View of Basic Processes in Reading Comprehension”. – Handbook of Reading Research, 1984.

Zunnunov A. “Adabiyot o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

Vygotsky, L.S. “Thought and Language”. – MIT Press, 1986.

Rosenblatt, L.M. "The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work". – Southern Illinois University Press, 1978.